

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ КРИМУ В РОКИ ПЕРЕБУДОВИ (1985–1991 рр.)

У статті визначено чинники, що спричинили зміни в культурному житті радянських громадян, розкрито процес ослаблення контролю керівних органів СРСР над даною сферою життя. Проаналізовано вплив перебудовчих процесів на нове набуття духовного суверенітету радянським суспільством. Визначено причини зняття табу керівними органами влади на раніше заборонену діяльність рок-колективів. Охарактеризовано роль науково-технічного прогресу в появі нових форм відпочинку радянських громадян.

Ключові слова: тотальний контроль, «музичний патруль», «музичний побут», рок-музика, дискотека, відеотека.

Союз Радянських Соціалістичних Республік завжди був державою, в якій панував тотальний контроль вищих органів влади над усіма сферами життя суспільства, в тому числі і над культурною. Культура Радянської держави була поставлена на службу режиму, в ній, як і в інших галузях народного господарства, панував адміністративно-командний метод управління. Тобто, творча інтелігенція була позбавлена самостійності у своїй діяльності. Основним її завданням було зображення засобами мистецтва щасливого життя радянських громадян.

У наш час культура у своєму розвитку зазнає мінімального впливу з боку державних інституцій. Сьогодні населення нашої країни практично не має жодних обмежень для задоволення своїх культурних потреб через долучення до найрізноманітніших творів мистецтва та вибору форм відпочинку. Можливість вільно використовувати продукт культури сьогодні є наслідком вчорашніх процесів, боротьби нового з утвердженими догмами в радянській культурі. Тому, для того, щоб по-справжньому оцінити свободу вибору в задоволенні власних культурних запитів сьогодні, ми повинні зазирнути до минулого та проаналізувати ті події, які вплинули на наше майбутнє.

Дане дослідження передбачає вирішення таких завдань: визначити чинники, які спричинили зміни в культурному житті населення Радянської держави; дослідити вплив демократичних процесів періоду Перебудови (1985–1991 рр.) на культурну сферу радянського суспільства; охарактеризувати роль науково-технічного прогресу у встановленні нових форм відпочинку радянських громадян; визначити причини відкритої популяризації року серед радянської молоді.

До сьогоднішнього дня культурне життя населення досліджуваного періоду комплексно не досліджувалося. Лише окремі науковці у своїх працях відображали деякі сторони культурних процесів та їх вплив на повсякденний відпочинок радянських громадян, до них належать А. Кушнір, А. Троїцький, С. Левіт, С. Матвєєва та ін.

З приходом до влади М. С. Горбачова та проголошення курсу на Перебудову, наше суспільство, раніше поглинуте державою, заново стало набувати духовний суверенітет¹. Але потрібно зауважити, що цей процес відбувався, особливо на початковому етапі, досить повільно та суперечливо.

Взагалі, основним завданням культури в радянському суспільстві було ідейне виховання своїх громадян, які б віддано любили свою Батьківщину та відчували відразу до всього імперіалістичного, нерадянського. Тому на перших порах Перебудови продовжувала існувати жорстка регламентація творчості художньої інтелігенції на усіх щаблях її діяльності та суворий контроль за культурним життям радянських людей, особливо, за їх дозвіллям. Зокрема, по всій території УРСР, в тому числі і Криму, була продовжена «традиція» здійснення органами культури в місцях масового відпочинку, громадського харчування, на транспорті рейдів

«Музикальний побут». Офіційною метою рейду була боротьба з низькопробною музикою², але кожен радянський громадянин розумів, що малося на увазі під цією вивіскою.

Також була налагоджена система контролю за прослуховуванням пересічними громадянами музичних творів. А саме, щоквартально виробниче об'єднання «Укрпобут-техніка» Мінпобуту УРСР подавало на погодження репертуарно-редакційній колегії Міністерства культури УРСР списки музичних творів для запису на замовлення робітників. Крім того, в обласних студіях звукозапису для пропозицій замовникам малися в наявності каталоги творів, затверджені обласними управліннями культури. Також, час від часу, з метою попередження проникнення до студій звукозапису «низькопробної музики», робітники органів культури разом з комітетами комсомолу, штабами «Комсомольського прожектору» здійснювали рейд «Музикальний патруль»³. Якщо під час перевірки виявлялися музичні твори низькоїдейного змісту, вони підлягали негайному вилученню та знищенню⁴. Тобто громадяни радянського суспільства загалом та Криму зокрема мали право вибору музичних творів без вибору.

Така ж система контролю існувала і в творчій роботі самодіяльних естрадно-музичних колективів. З одного боку, радянські органи культури сприяли всеохоплюючому утворенню таких колективів, з другого, їх діяльність здійснювалася під пильним наглядом. А саме, музичні колективи мали право виступу в громадських містах тільки після їх паспортизації, атестації та утвердження творчих програм⁵.

У досліджуваний період найпопулярнішим видом масового відпочинку молоді була дискотека. Даний розважальний захід за погодженням органів культури обов'язково повинен був мати ідейно-виховне спрямування. Як правило, на місця проведення дискотек управліннями культури направлялися сценарії⁶. Також під час даного заходу серед молоді обов'язково мав бути присутній або представник місцевого відділу культури, або представник комсомолу, члени добровільних народних дружин, працівники міліції, які потім у письмовій формі мали відзвітуватися про обстановку на даному розважальному заході. Заради справедливості потрібно зауважити, що під час проведення дискотек поширеним явищем було порушення всіх вище вказаних вимог⁷. Зокрема, депутат Севастопольської міської Ради, член комісії у справах молоді Д. Гапочка звітував, що дискотека для молоді, яка проходила в Будинку офіцерів флоту взагалі не носила будь-якого ідейного спрямування, а у її репертуарі переважали зарубіжні виконавці. Крім того, депутат також вказав на погані умови проведення дискотеки – було тісно, жарко, адміністрація ДОФа продала значно більше квитків, чим міг вмістити танцювальний зал⁸. Якщо загалом характеризувати матеріально-технічне забезпечення проведення дискотек по республіці, то воно було вкрай незадовільним. В 1988 р. з фондів Міністерства культури СРСР для УРСР було виділено лише 40 дискоустановок, хоча кількість дискотек у республіці на той час нараховувала близько 1,5 тис.⁹

У роки Перебудови було легалізовано такий жанр музики як рок. Взагалі рок у СРСР з'явився ще в середині 1960-х рр. під впливом зарубіжної рок-музики, насамперед легендарної англійської рок-групи «Бітлз». У Радянському Союзі рок-музика завжди піддавалася критиці та була позбавлена можливості свого широкого розповсюдження. Своім «нестандартним» звучанням вона не «вписувалася» в систему радянської культури, сформованої під пильним наглядом та повним контролем керуючих органів влади. Тому рок-музика розглядалася радянською владою як музика, що пропагувала серед молоді жорстокість, моральну розпущеність та вульгарність¹⁰. Рок-виконавці в СРСР піддавалися постійним переслідуванням та гонінням. Але, незважаючи на непопулярність року серед бюрократичних органів влади, рок зумів набути всеосяжної популярності серед радянської молоді.

З приходом до влади М. Горбачова та проголошенням курсу перебудови усіх сфер життя радянського суспільства, термін «рок» став однією із важливих прикмет періоду його правління¹¹. «Душити» рок культурне керівництво уже не могло, оскільки основні проголошені догми Перебудови суперечили раніше утвердженим методам боротьби з ним. У даний період у політичних заявах партії постійно наголошувалось на необхідності реалістичного і неформального підходу до молоді, вивчення її смаків та справжніх потреб, заохочення ініціатив. Також проголошена антиалкогольна кампанія передбачала створення альтернатив молодіжному пияцтву – клубів за інтересами, дискотек, концертів та інших форм «тверезих» розваг. Отже, рок відповідав усім вищевказаним вимогам¹².

З одного боку, керівництво Радянської держави демонструвало своє позитивне ставлення до рок-музики, про що свідчить зустріч у Москві в лютому 1987 р. М. Горбачова з представником рок-культури Заходу Йоко Оно¹³, а з іншого, намагалося здійснювати процес легалізації року під жорстким контролем. А саме, з метою встановлення контролю над діяльністю рок-груп майже в усіх містах Радянського Союзу, в тому числі і в містах Криму, масово почали створюватися рок-клуби. Характерно, що рок-клуби створювалися офіційними організаціями: профспілками, управліннями культури, комсомолом. Членом рок-клубу міг стати далеко не кожен бажаючий. Лише після прослуховування репертуару рок-групи вповноважені органи приймали рішення про зарахування її до клубу чи про відмову¹⁴. Виступи рок-груп, що входили до року-клубу, відбувалися на «широкій» сцені під пильним контролем робітників культури. Після виступу обов'язково йшло обговорення проведеного заходу¹⁵.

Потрібно зауважити, що органи культури майже зовсім не дбали про матеріально-технічний стан рок-клубів. Рок-групи, як правило, мали проблеми з місцем проведення репетицій, концертів, з дефіцитом музикальної апаратури та інструментів. Зокрема, на це скаржилися учасники Севастопольського рок-клубу, утвореного в 1987 р. місцевим органом культури¹⁶.

Варто зазначити, що протягом існування Радянського Союзу в усіх художніх творах, засобах масової інформації робився вигляд, що в суспільстві не існує економічних, моральних і екологічних проблем. Всі проблеми радянського суспільства вище керівництво замовчувало, оскільки боялося порушити у свідомості своїх громадян змодельоване уявлення про те, що все іде чудово, так як і повинно йти. Демократизація суспільства в роки Перебудови і в цій сфері почала поступово змінювати такий порядок речей. На сторінки преси все частіше потрапляли теми, які раніше кваліфікувалися як «наклеп дисидентів»¹⁷.

Остеронь всіх суспільних процесів не стояло і телебачення. У роки Перебудови стало великим прогресом те, що окремі телепередачі отримали змогу сатирично відображати діючу систему порядку в суспільстві, зокрема, в культурному житті. У 1986 р. гумористична програма «Веселые ребята», що транслювалася по центральному телебаченню СРСР і яку міг побачити кожен бажаючий, в тому числі і на території Криму, через жарти намагалася пояснити керівним органам радянського суспільства, що молоді потрібна своя власна музика, а не та, що нав'язується системою. Один із основних жартів програми полягав у наступному: в помпезному концертному залі на сцену виходить великого зросту, до стелі конферансьє і оголошує: «Музика Союзу композиторів, пісня Союзу письменників: «Пісня». В наступній програмі цього ж року рок-група «Центр» виконала «Бесполезную песню». Виконавці даної пісні уже без всіляких натяків відкрито демонстрували своє негативне ставлення до так званої «радянської пісні»:

«Бесполезная песня – не болит голова,
Бесполезная песня – доходчивые слова,
Бесполезная песня – но можно потанцевать,
Бесполезная песня – не мешает спать,
Бесполезная песня – мрачное событие,
Бесполезная песня – остановка в развитии,
Бесполезная песня – творческая разновидность,
Бесполезная песня – духовная инвалидность»¹⁸.

Така відверта на загальносоюзному рівні критика радянської системи культури свідчила про те, що тотальний контроль над культурним життям населення поступово почав слабшати.

Також потрібно зауважити, що послабленню контролю радянської влади над усіма сферами життя суспільства сприяв Закон СРСР «Про державне підприємство (об'єднання)». За даним законом всі підприємства Радянського Союзу поступово почали переводитися на госпрозрахунок, який позбавляв їх дотацій у разі їхньої нерентабельної діяльності. Не стала винятком і фірма «Мелодія», яка з прийняттям даного закону вже не могла себе відчувати в повній безпеці, випускаючи десятки мільйонів платівок, які не користувалися попитом. Тепер цій фірмі потрібно було не лише виробляти, але й реалізовувати власну продукцію, тому «Мелодія» поступово почала випускати ті музичні твори, які були затребувані суспільством, а не державою¹⁹. Тобто, з прийняттям даного закону мешканці Криму отримали змогу під час дозвілля прослуховувати ту музику, яка відповідала їхнім смакам та вподобанням.

Варто зазначити, що науково-технічний прогрес також сприяв послабленню всеохоплюючого контролю радянської держави над культурним життям населення. Зокрема, колосальне значення мав доступ населення до побутової записуючої та відтворювальної відеоапаратури, на основі якої в радянському суспільстві поступово почала створюватися нова галузь розважальної індустрії. Щоправда керівні органи СРСР вбачали в ній лише засіб додаткового ідеологічного виховання населення та організації культурного дозвілля трудівників, яке не повинно було виходити за певні межі²⁰.

Міністерство культури УРСР намагалося створити розгалужену та підконтрольну їй мережу відеотек та відеозалів. Зокрема, станом на 01.01.1988 р. в усіх обласних центрах республіки (за винятком м. Полтави), а також в містах Севастополі, Кривому Розі, Ялті, Жданові, Сєвєродонецьку і Краматорську були організовані пункти по прокату відеопрограм, також було відкрито 87 відеозалів, 39 відеокабінок, 29 відеокафе, 10 відеопередвижок і автовідеосалонів²¹. Варто зазначити, що робота відеотек не завжди була рентабельною і основною причиною цьому був одноманітний репертуар тиражованих фільмів²².

Інша ситуація складалася з відвідуванням відеотек і відеосалонів, що були організовані кооперативами чи іншими громадськими організаціями, зацікавленими в отриманні максимальної матеріальної вигоди від своєї діяльності. У таких відеотеках та відеосалонах масового розмаху набуло «відеопіратство». А саме, по всій території УРСР, в тому числі і Криму, в даних закладах відбувалася демонстрація неліцензованих, добутих незаконним шляхом зарубіжних фільмів, які пропагували не властивий радянським громадянам спосіб життя²³. Варто зауважити, що з метою комерційної вигоди відеотеки, відео клуби, відеобари, відеозали і салони почали також створювати ради профспілок та комітети комсомолу²⁴, що свідчить про поступову втрату контролю радянської влади над ідеологічним вихованням населення. Найпопулярнішими неліцензованими зарубіжними фільмами серед переглядів були «Солом'яні пси», «Емануель», «Хрещений батько» та інші²⁵.

Отже, процес послаблення контролю радянської влади над культурним життям населення проходив досить суперечливо та неоднозначно. Він характеризувався боротьбою нового з утвердженими догмами. З одного боку, керівні органи Радянської держави сприяли появі в повсякденній культурі своїх громадян нового, раніше забороненого, а з іншого, цей процес намагалися суворо контролювати.

¹ Социализм и актуальные проблемы культуры: сб. обзоров / [С. Я. Левит, С. Я. Матвеева, В. В. Листовский и др.]. – М., 1989. – С. 98.

² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2. – Оп. 15. – Спр. 425. – Арк. 8.

³ Там само.

⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2565. – Арк. 10.

⁵ ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 15. – Спр. 425. – Арк. 8.

⁶ Там само. – Арк. 8–9.

⁷ Там само. – Спр. 865. – 286 арк.

⁸ Державний архів міста Севастополя. – Ф. 79. – Оп. 2. – Спр. 3867. – Арк. 66.

⁹ ЦДАВО України. – Ф. 2 – Оп. 15. – Спр. 1261. – Арк. 108

¹⁰ Кушнир Александр. 100 магнитоальбомов советского рока. 1977 – 1991: 13 лет подпольной музыки. – М., 2003. – 180 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.litlib.net/bk/9908/read/3>

¹¹ Рок-музыка в СССР: опыт популярной энциклопедии: [сост. А. К. Троицкий]. – М., 1990. – С. 7.

¹² Там само. – С. 131.

¹³ Там само. – С. 155.

¹⁴ Там само. – С. 131.

¹⁵ Державний архів міста Севастополя. – Ф. 183. – Оп. 1. – Спр. 1173. – Арк. 10.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Рок-музыка в СССР: опыт популярной энциклопедии. – С. 166.

¹⁸ Там само. – С. 149, 151.

¹⁹ Там само. – С. 148.

²⁰ ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 15. – Спр. 857. – Арк. 7.

²¹ Там само. – Спр. 1262. – Арк. 61.

²² Там само. – Арк. 29.

²³ Там само. – Спр. 2053. – Арк. 97.

²⁴ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2616. – Арк. 8.

²⁵ Кушнир Александр. Вказ. праця.

В статье определены факторы, повлекшие изменения в культурной жизни советских граждан, раскрыт процесс ослабления контроля руководящих органов СССР над данной сферой жизни. Проанализировано влияние перестроечных процессов на новое обретение духовного суверенитета советским обществом. Определены причины снятия табу руководящими органами власти на ранее запрещенную деятельность рок-коллективов. Охарактеризована роль научно-технического прогресса в появлении новых форм отдыха советских граждан.

Ключевые слова: тотальный контроль, «музыкальный патруль», «музыкальный быт», рок-музыка, дискотека, видеотека.

The article defines the factors that caused changes in the cultural life of Soviet citizens; discloses process of reducing of the control by governing bodies of the USSR this sphere of life. The impact of perestroika processes on the acquisition of the new spiritual sovereignty of Soviet society is analyzed. The causes of the removing of taboos by governing authorities on previously prohibited activities of rock bands are determined. The role of scientific and technical progress in the emergence of new forms of recreation of Soviet citizens is described.

Keywords: total control, «musical patrol», «musical everyday life», rock music, disco, video library.